

BEMINT UW GEL

Van de wereld. Beelden van beslotenheid en bevrijding in het nieuwe museum PARCUM

In de historische Abdij van Park in Heverlee loopt nog tot eind februari 2018 *Van de wereld. Beelden van beslotenheid en bevrijding*. Het is de openingstentoonstelling van PARCUM, een nieuw museum voor religie, kunst en cultuur in Vlaanderen. PARCUM wil in de komende jaren – wanneer de norbertijnenabdij volledig gerestaureerd is – uitgroeien tot een plek waar kunst en cultuur een dialoog creëren in de multireligieuze en diverse samenleving van vandaag.

De locatie is indrukwekkend. Op de heuvel met zicht op Leuven strekt zich over een domein van 42 hectare een abdijcomplex met landerijen uit waar de norbertijnen al wonen sinds de twaalfde eeuw. De gebouwen bleven aan de buitenkant vrijwel onveranderd en de abdijsite behield haar authenticiteit door de eeuwen heen. Het gloednieuwe museum is gevestigd in het voormalige abtskwartier in de gerestaureerde westelijke vleugel. Dat heeft zo zijn voor- en nadelen. De ruimtes verrassen, ook door de muren en stukken dakgebinte waarop nog vijftiende-eeuwse plafonddecoraties en Bijbelse muurgrissailles uit de zestiende eeuw te zien zijn. Maar de kamers zijn niet groot en liggen achter elkaar, zodat je als bezoeker soms moet terugkeren in een expo-ruimte of een deur openen waarachter je niets meer vermoedde.

Het museum bezit een collectie van zo'n twaalfduizend schilderijen, drieduizend prenten en vele andere religieuze kunstvoorwerpen. Dit erfgoed zal samen met nooit eerder getoonde kwetsbare stukken uit de leeglopende Vlaamse kerken en kloosters in thematentoonstellingen worden opgenomen, telkens in een consistent verhaal voor het hedendaagse publiek. Het Vlaamse religieuze erfgoed is uniek in de wereld, het cultureelerfgoedbeleid neemt het dan ook als speerpunt voor internationale uitstraling. PARCUM is een initiatief van het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur, dat hiermee zijn twintigste werkjaar bekroont. De financiële steun voor dit groots opgezette project komt uit de

De collectie van Parcum is gebaseerd op het rijke religieuze erfgoed uit kerken en kloosters in Vlaanderen en Brussel

bisdommen, de abdij van Averbode, de Unie van Religieuzen Vlaanderen en de KU Leuven. Curator Liesbet Kusters gaf het eerste thema vorm: *Van de wereld. Beelden van beslotenheid en bevrijding*.

Zoals de titel van de openingstentoonstelling al laat vermoeden, is de rode draad isolement. De beslotenheid waarin gelovigen zich in de loop der eeuwen hebben teruggetrokken; een verlangen naar rust, onthaasting en terugtrekking dat ook niet vreemd is aan onze hectische tijd. Zich afzonderen van de wereld en alle afleidende prikkels vindt zijn vroegste vormen in de christelijke traditie waar de eerste monniken kluizenaars waren. Heremieten trokken het bos of de woestijn in om daar in soberheid een vergeestelijkt leven te leiden, weg van alle aardse verlokkingen. Maar de tocht naar spirituele perfectie en goddelijke eenheid is zwaar, zeker in je eentje. Juist in de stilte krijgen de inwendige demonen vrij spel. Gebed en meditatie zijn soms moeilijk vol te houden en bekeringen, hartstochten en angsten worden groter in de eenzaamheid. Geen werk verbeeldt die absolute eenzaamheid en vervreemding sterker dan *Christus in de woestijn* van Gustave van de Woestyne. Het schilderij hangt in geslaagd contrast met *De verzoeken van de Heilige Antonius*, de eerste woestijnvader, circa 1550 geschilderd door Jan Mandijn in de stijl van Jheronimus Bosch.

Kloostergemeenschappen ontstonden precies vanuit de moeilijkheid om volstrekt alleen te leven. Op basis van onder meer de regel van Benedictus groeiden verschillende kloosterorden, elk met hun eigen spirituele beleving en houding ten aanzien van de monastieke afzondering. Die orden maakten het mogelijk een ascetisch bestaan te leiden binnen

1

2

1. **Golden Air** van Ann Veronica Janssens in de pandgang van PARCUM,
© Ann Veronica Janssens / PARCUM
2. **De vijf wonden van Christus**, ingekleefde prent in gebedenboekje,
fol. 135v., Zuidelijke Nederlanden, ca. 1490, perkament, 100 x 75 mm,
bibliotheek Abdij van Park, Heverlee, © Bea Borgers en Mirjam Devriendt

1. **Catharina van Siena drinkt bloed uit de zijwond van Christus [detail], Vlaanderen, 1600-1650, olieverf op paneel, 100 × 164 cm,**
Sint-Amansberg, Klooster dominicanen
© Bea Borgers en Mirjam Devriendt
2. **Jezuskindjes, ca. 1900, gips, 55 × 21 × 22 cm, Heverlee, PARCUM,**
collectie gasthuiszusters-augustinessen Antwerpen,
© Bea Borgers en Mirjam Devriendt
2. **Heilige Wilgefortis, 1400-1450, eik,**
Museum Hof van Busleyden, Mechelen,
© Bea Borgers en Mirjam Devriendt

1

2

3

Opmerkelijk zijn talrijke stukken van vrouwelijke devotie in allerlei vormen

de veilige structuur van een georganiseerd klooster. Bovendien bood alleen het gemeenschappelijke leven de mogelijkheid om te voldoen aan het gebod van naastenliefde, want: “Als gij alleen leeft, wiens voeten zult gij dan wassen?” Ook de norbertijnen van de Abdij van Park combineerden een contemplatief leven binnen de muren van de abdij met een actief leven erbuiten, voornamelijk gericht op pastoraal werk.

Het vluchten in de afzondering is geen afkeer van de wereld, integendeel. In de zoektocht naar het goddelijke groeit de gelovige van beslotenheid naar bevrijding. Precies in de zintuiglijke ervaring van lichamelijke beslotenheid en stilte opent zich de innerlijke weg naar het transcendente, van deze wereld naar de andere. De aanbeveling om met de eenzaamheid om te gaan is: doorzetten. Ontdek de weidsheid van je innerlijke leven, in de binnenkamer van het gebed en begrensd door de muren van je krappe cel. “Keer terug naar je cel en blijf er zitten, je cel zal je alles leren.” Smpel é n aartsmoeilijk, mindfulness avant la lettre.

De collectie van Parcum is gebaseerd op het rijke religieuze erfgoed uit kerken en kloosters van overal in Vlaanderen en Brussel. Wat getoond wordt – veel objecten zijn hier pas voor het eerst te zien – is verrassend door de openheid in religieuze beleving die verbeeld wordt. Isolement en de lichamelijke ervaring van beslotenheid brachten een onvermoeide schat aan kunstwerken voort, beladen met betekenis en vaak onconventioneel van vorm en materie. Opmerkelijk zijn talrijke stukken van vrouwelijke devotie in allerlei vormen. Bruidsattributen voor het mystieke huwelijk tussen de novice en Christus, bijvoorbeeld. Of de intimiteit van de *bortus conclusus*, de Besloten Hofjes. Deze prachtige zestiende-eeuwse miniatuurkastjes met Mariabeeldjes en geborduurde bloemen werden gemaakt door Mechelse gasthuizusters en zijn wereldwijd uniek als vroege artefacten van *mixed media*. Ze verbeelden metaforisch het paradijs en de maagdelijkheid van de zusters, die de kastjes bij wijze van spirituele oefening vervaardigden. Veel devotionalia als pren-

ten, rozenkransen en dergelijke werden gebruikt tijdens de dagelijkse meditatie. Door zich te verdiepen in een tekst of afbeelding, kon de religieuze zich inbeelden fysiek aanwezig te zijn bij een gebeurtenis uit het leven van Christus of een heilige. Deze traditionele katholieke meditatiemethode werd “imaginatie” genoemd. Verinnerlijking en verbeelding.

Aandoenlijk zijn de gipsen Jezuskindjes die werden meegegeven in de kloostercellen als devotiebeeld – en wie weet ook ter kanalisering van moedergevoelens. Veel minder bekend en haast schokkend zijn de persoonlijke verhalen uit de hagiografieën van woudvrouwen en martelaressen als Dymphna van Geel, Christina de Wonderbare of de mystica Marie d’Oignies, die diepe volksdevotie teweegbrachten en mirakels lieten geschieden.

Oude en nieuwe kunst, het sacrale en het seculiere staan naast elkaar en maken herinterpretaties mogelijk, terwijl ze toch binnen hetzelfde thema blijven. Zo gaat het openingsbeeld van de gekruisigde Christus uit de elfde eeuw in dialoog met een Jezusportrettenreeks van Marlene Dumas; of verbeeldt Ann Veronica Janssens de hang naar transcendentie in een schijn met daarin een stuk aerogel – het lichtste materiaal op aarde: 98 procent lucht – waar ze goud aan toevoegt. *Golden Air*, zoals het kunstwerk heet, bevindt zich in de holle echoënde kloostergang. Het is een installatie in een materiaal dat ons technische begrip van materialiteit heel ver oprekt en het efemere wel heel dicht benadert. Een *missing link* als het ware tussen het fysische en het metafysische.

De expo begint met een kruisbeeld en sluit er ook mee af. Alleen is de laatste gekruisigde op het vijftiende-eeuwse beeld uit het Mechelse Hof van Busleyden-museum niet Jezus, maar Wilgefortis: een vrouw. Ze is een van de merkwaardigste heiligen die het christendom ooit heeft voortgebracht, temeer omdat ze nooit echt heeft bestaan. Volgens de legende was ze de dochter van een heidense Portugese koning die haar aan de al even heidense koning van Sicilië had uitgehuwelijkt. Wilgefortis had zich tot het christendom bekeerd en wilde niet

trouwen. Haar gebed om hulp werd verhoord: er groeide een baard aan haar maagdelijke kin. De koning van Sicilië vond die zo afstotelijk dat hij het huwelijk afblies, waarop haar vader razend werd en Wilgefortis aan het kruis liet nagelen. Het is een zeer opmerkelijk beeld, dat net als alle devotie rond de martel-passiewerktuigen en de zijwonde van Christus (vaak onmiskenbaar afgebeeld als vrouwelijke genitalia, al dan niet tijdens de menstruatie) aangeeft hoeveel van de religieuze cultuur in het verleden van Vlaanderen ons onbekend is, en hoe intrigerend de hier samengebrachte stukken zijn.

De fraaie catalogus gaat verder dan de expositie zelf. Alle geëxposeerde stukken worden vermeld en beschouwende essays gaan dieper in op enkele deelthema's. Zo legt Dirk Hanssens OSB interessante verbanden tussen kunst en terugtrekking. Hij vermeldt uitgebreid vormen van onthechting als uitweg uit de impasse van een tijd die slechts fluïde waarden kent. "Bemint uw cel" *fuga mundi*: vlucht weg uit de hectische wereld maar niet uit doffe berusting of verbittering. Misschien kan dat de beste aansporing zijn voor wie vandaag rust en stilte zoekt: verinnerlijking. Goed beseffend dat, zoals Wim Cuyvers stelt, isolement al deel uitmaakt van ons mens-zijn, hoe krampachtig we dat ook proberen te ontkennen in onze samenleving. Maar beslotenheid kan ook bevrijdend zijn, zo blijkt hier.

Deze openingstentoonstelling is alvast geslaagd. Van een dialoog met andere culturen is echter nog weinig te merken, of het moet die van het verleden met het heden zijn. Het is benieuwd afwachten of PARCUM als dialoogmuseum deze urgente missie voor onze tijd zal kunnen waarmaken.

VIRGINIE PLATTEAU

Van de wereld. Beelden van beslotenheid en bevrijding,
nog tot 25/2 in PARCUM, dialoogmuseum voor religie,
kunst en cultuur, www.parcum.be

Besloten Hofje met Maria en kind, Mechelen, 1500-1525, OCMW Kunstpatrimonium, Herentals,

© Bea Borgers en Mirjam Devriendt